

I. RAKÓCZY GYÖRGY 1644-ES HADJÁRATA

II. RÉSZ.*

Cseh-Szombathy László

Az 1644-es hadjárat első fele június 18-án lezárult. I. Rákóczy György hadai elfoglalták Kassát 7 vármegyével együtt, majd június folyamán Kassa vidékén vereséget szenvedtek az ellentámadó császári hadak. Június 18-án szégyenszemre kénytelenek lettek Kassa alól elvonulni, elmenekülni. Hódítani jöttek, de június közepe után már csak a bőrüket akarták megmenteni. A Kassa alól elvonuló császári sereg célja egy város elfoglalása lett, ahol annyi veszedelem után végre megpihenhessenek. Helyzetük június közepétől napról napra nehezedett. Változatlanul támadták őket a felkelő parasztok és mellettük egyre merészebben csipkedték ezredeiket a fejedelmi hadak. Bakos, Ibrányi, Kemény és Huszár portyázói állandóan rajtuk voltak és napok múltak el anélkül, hogy egy óra pihenésük lett volna. A parasztság ezer, kétezer, három-ezer fővel vett részt a császáriak elleni harcban.¹ És a védekezés az állandó támadások ellen nem lehetett más, mint mindig az egész ármádiával szembefordulni a támadókkal, még ha azok ezernél nem is voltak többen. A muskétásokat sőt az ágyúkat kellett mindúntalan harcbaállítani, mert nem volt más megoldás, hiányzott a megfelelő könnyűlovasság a német zsoldosok mellől.

A császári hadban a könnyűlovasság már az induláskor, Galgócon is kevés volt. 1500 könnyűlovas lehetett 10 000 német mellett s az a magyar viszonyok mellett semmi esetre sem lehetett elégséges. A könnyűlovasság jelentőségét a nyugati háborúkhöz szokott Götz marsal, úgy látszik, nem értette meg, Eszterházy pedig túlságosan bízott abban, hogy Rákóczy majd megijed és kapitulál nagyobb császári sereg láttára. A kis számú könnyűlovasság keletfelé nyomulva szerepelt is a felderítések-nél, de június elejétől fogva egyre kevesebbet. Ennek az volt az oka, hogy a könnyűlovások szöktek. Forgách Zsigmond a magyar könnyűlovasság eloszlásának okát abban látta, hogy nem kaptak rendes fizetést és a németek a zsákmányból is kisemmizték őket.² Június közepén már

* A tanulmány I. része a Hadtörténelmi Közlemények 1956. évi 1. számában jelent meg.

¹ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 187—188. o.

² Forgách Zs. levele. Országos Levéltár. Batthyány 1. t. 1644 júni 9.

Rákóczy is megemlékezett a magyar katonák szökéséről a Kassa melletti császári táborból és szerinte ekkor már csak ötszázan maradhattak a nádor mellett. Ezek száma a visszavonulás során még tovább apadt.³

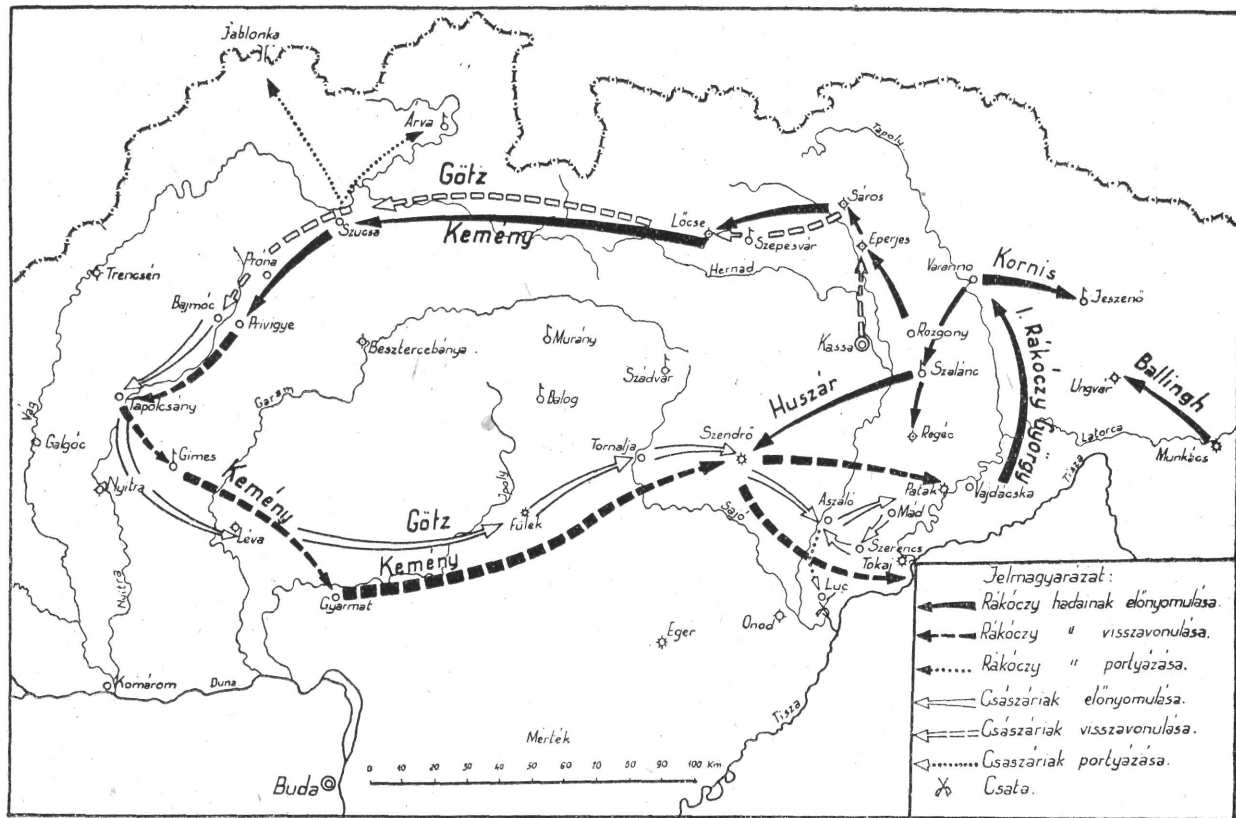
Eszterházy elsőnek Eperjest választotta ki seregei számára pihenő helyül. Eperjesre Rákóczy már májusban küldött erősítéseket, de ezeket a város nem tartotta elégségesnek és június 11-én újabb segítséget kértek Rákóczytól a császáriak ellen, vagy pedig azt, hogy oldozza fel a várost a neki tett hűségi fogadalom alól.⁴ A fejedelem küldött is újabb erősítéseket, de a Gyulai Ferenc és Szuhay Mátyás vezette csapatok már nem tudtak Götz és Eszterházy előtt bejutni a városba. Eperjes ennek ellenére ellenállt és Eszterházyék ismét nehéz helyzetbe kerültek. Rendszeres ostromra itt még kevésbé gondolhattak, mint Kassánál, hiszen most már a fejedelmi hadak is állandóan rajta voltak demoralizált csapataikon. Ezért a császáriak már június 22-én minden eredmény nélkül tovább is vonultak Eperjes alól. Sáros alá mentek. Sáros még Eperjesnél is készületlenebb volt arra, hogy egy ostromnak ellenálljon, viszont a fejedelmi hadak sem tágitottak a császáriak nyomából s így ezek ostrom helyett Sáros alatt kimerülten elsáncolták magukat. Eszterházy fegyverszünetet kért Rákóczy alvezéreitől s ezek a kérésbe bele is egyeztek, mert a fegyverszünetet kihasználva, csapatokat juttattak be Sárosba. Amikor azonban megtudták, hogy a nádor Lengyelországból segítséget vár, megszakították a fegyverszünetet, mire a császáriak Branyiszko irányában újra megindultak.⁵ Kemény Bakossal és Ibrányival folytatta a császáriak üldözését és közben kerülő úton erősítéseket küldött Lőcsére a császáriak elé. Az üldözők reggeltől estig „kapdostak az ellenségén”, de a fejedelmi seregek laza szervezete, gyenge fegyelme miatt Rákóczy alvezérei nem tudták teljesen kihasználni a császáriak siralmas állapotát.⁶ Keményeknek gondot okozott a lengyel határ közelsége is. Igyekeztek minden olyan cselekedetet elkerülni, amely a lengyeleket harcra provokálhatta volna. A lengyelek miatt küldte vissza Kemény Lőcse vidékéről a vele levő török csapatokat is. Nagy nehézséget jelentett a fejedelmi hadaknak az élelem hiánya, mit most már az üldözőknek is érezniök kellett. Terméketlenebb területekre jutottak, eltávolodtak Pataktól és Munkáctól, ahonnan időnként szekerekkel élelmet szállítottak a fejedelmi csapatoknak. Ki is fáradtak már a csapatok, „megunatkoztak” és Kemény kérte is hazabocsátásukat. Helyükbe két eddig tartalékban levő megye

³ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 175—176. o.

⁴ Eperjes város levele. Országos Levéltár, Kamarai I. t. Archivum Familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 június 11.

⁵ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 187. o.; Kemény: Önéletírása. 352—358 o.

⁶ Kemény J. levele, Országos Levéltár, Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 június 26.

Az 1644-es hadjárat hadműveletei a Felvidéken júniustól—novemberig.

— Torda és Fejér — hadát kérte. Hiányzott a zsold is és itt volt már a takarodás ideje, amely sokakat hazakívánt.⁷

Június 30-án a császáriak (Szepes) Váralja alá értek. Ekkor már Lőcsén Gaudi András és Gyulai Ferenc vezetésével benn volt az őrség. Az üldöző had időnként még derekasan működött: június 30-án vagy száz németet vágtak le. A császáriak sarkában levő seregek száma azonban már igen apadt; június 30-án már nem lehettek többen 2—2½ ezer-nél, azaz számbelileg jóval az üldözöttek alatt maradtak. A császáriak még ekkor is legalább 7—8 ezren lehettek. A parasztság az erdőkben még segített az üldöző fejedelmi hadaknak, pedig ekkor már ezek is erőszakkal vették el terményeit. Az ellenség megsemmisítésére azonban az üldöző fejedelmi hadak a parasztság segítségével sem voltak elégségesek. Ott voltak azonban még tartalékban azok a seregek, amelyek a Bodrogközben várták végig tétlenül Kassa ostromának idejét. Végre június 25-én ezek is megindultak a császáriak után északra s 29-ére Varannóra értek. A főhadat Rákóczy itthagya Kornis vezérlete alatt, maga pedig Eperjesre, majd Sárosra ment.

I. Rákóczy György Sároson haditanácsot tartott, melyre az üldöző hadaktól Keményt is visszahívta. A haditanácson a következő döntést hozták: Keményre bízták a császáriak további követését Bakost hagyva mellette segítségül. Huszárt, Ibrányit és a többi Lőcse körül levő alvezért, seregeikkel visszarendelték. Ezek Varannónál csatlakoztak a fő-sereghez. A főserg július első felében szétszórta Ungvár és Jeszenő térségében Homonnai hadát, majd egy része a még császári kézen levő keletfelvidéki várak ostromára indult, a többit pedig Rákóczy hazaresztette.⁸

Nem tudjuk, hogy miként jött létre ez a döntés, de következményei súlyosak voltak. I. Rákóczy György lemondott arról, hogy megkísérelje a menekülő ellenség megsemmisítését és ehelyett kisebb várak elfoglalását tette fő hadicéllá. Kemény hadai tudniillik nem voltak képesek az ellenséget komolyan megtámadni, csak követni és időnként zavarni tudták, nagyobb kezdeményezésre nem volt erejük. Keménynek ahhoz, hogy a menekülő császáriakat szakadatlan támadásokkal felmorzsolja, legalább 10—15.000 főnyi hadra lett volna szüksége, a valóságban pedig július 1. után sohasem rendelkezett többel 5.000 embernél. Így azután a császáriak a Vág felső völgyében egyre nyugodtabban vonulhattak vissza Túrócon át a Nyitra felső folyásáig, Bajmócig. Itt azután megállapodtak és bevárták az erősítéseket s ezt Kemény kisszámú hadával nem tudta megakadályozni.

⁷ Kemény J. levele. U. o. 1644 június 28. és 30.

⁸ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 198. o.; Mikó: Erdélyi történelmi adatok. IV. 94. és 125—126. o.; I. Rákóczy György levele. T. T. 1885. 279. o. Kemény: Önéletírása 365 o.

A sárosi haditanács után nyomban akadtak olyanok, akik helytelenítették I. Rákóczy György intézkedéseit, elsősorban a hadak zömének hazabocsátását. Ezek közé tartozott Debreceni Tamás pataki prefektus, aki már július közepén egy újabb császári támadástól félt. Ellene volt a fejedelmi had ilyen nagy meggyengítésének Kemény is.⁹ Rákóczy döntése, hogy nem üldöztette megfelelő erőkkkel a megvert és meggyengült ellenséget, hogy nem próbálta azt megsemmisíteni, hanem, hogy hagyta visszavonulni, majd később nem akadályozta meg az ellenséget egy újabb támadás előkészítésében, kétségtelenül helytelen volt. Magyarítani azonban lehet. I. Rákóczy György hadai 1644 tavaszán egyszer már messze előretörték nyugatra, majd visszavonulásra kényszerültek. Rákóczy nem bízhatott csapataiban, hogy segítség nélkül másodszor tartósabb eredménnyel jár majd előtörésük. Segítségre pedig továbbra sem számíthatott. A svédekről még csak hír sem érkezett az utolsó hónapokban és nem bízhatott a török támogatásban sem. Kevés török lovas ugyan részt vett a Kassa környéki harcokban, de komolyabb erők nem érkeztek. Július folyamán Buda körül nagy török erők gyűltek össze, de ezek csak nem akartak mozdulni. Olyan hírek jártak, hogy az új budai pasa, Ozmán igen jó viszonyba került a császáriakkal,¹⁰ és ezt alátámasztotta az, hogy a nyár folyamán megszűnt a törökök portyázása a királyi végek ellen.

I. Rákóczy György döntését magyarázhatjuk még a fejedelmi had összetételével, szervezetével is. Rákóczy katonái nem voltak hivatásos katonák, kiknek egyetlen megélhetési forrásuk a háború. Ad hoc katonákról volt itt szó, akik elsősorban vagy földesurak, vagy parasztok voltak és csak másodszorban katonák. A hajdúkat, székelyeket, megyék kiállította paraszt és kisnemes zsoldosokat 1644 júniusában már egyaránt hívta haza a nyári munka, a takarodás. Már a salamoni táborban zendülés támadt a katonák között,¹¹ akik hazaerzésüket kívánták. Szokatlanul hosszú ideje voltak már fegyverben, hiszen a zsoldosokat e korban Magyarországon csak 3 hónapra szokták megfogadni. A csapatok fenyegető hangulata és a sok szökés szerepet játszhatott abban, hogy Rákóczy hazaküldte a katonák zömét s így lehetetlenné vált minden nagyobb szabású vállalkozás a nyár folyamán. Nem felejtendő el a földesúr Rákóczy szempontja sem, illetve a körülötte levő többi uraké. Személyes érdekük azt diktálta, hogy küldjék haza jobbágyaikat a nyári munkák elvégzésére. A harc elején az udvarbírók a Rákóczy uradalmak jobbágyaiból gyalogos csapatokat szerveztek, s most ezekre a jobbágyokra otthon lett szükség. Nem mellőzendő a katonák hazaküldésénél

⁹ Debreceni T. levele, Országos Levéltár, Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 június 21.

¹⁰ Szilágyi: I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 790—792. o. és 795—798. o.

¹¹ Ötvös: Rejtelmes levelek. 129 o.

pénzügyi szempont sem: ha a katonákat egy időre szétküldik, ez idő alatt nem kell nekik zsoldot sem fizetni, s ez a közismerten takarékos fejedelem számára szintén fontos érv lehetett a hazaküldés mellett.

A hadak hazabocsátása július közepén indult meg. Először a hajdúk mentek el takarodni, majd július 17-én megkezdődött az erdélyiek és partiumbeliek hazabocsátása azzal, hogy majd a nyári munkák elvégzése után visszajönnek. A fegyverben maradt hadak először Homonnai katonáitól tisztították meg Jeszenő és Ungyár vidékét. Homonnai szétugrasztott hadának törmelékével július 11-én Lengyelországba menekült; feleségét és leányát Jeszenőben hagyta hátra.¹² Egyidejűleg megkezdődött a császári kézen levő várak ostroma. Először Szalánc adta meg magát; Forgách Zsigmond, a vár ura július 1-én hódolt be. Ballingh július 7-én ismét elfoglalta Ungvárt. Ezután Jeszenő került sorra, melynek ostrománál fontos szerepet játszott Rákóczy híres tüzérsége. A pontos ágyútűz kényszerítette Homonnainét arra, hogy augusztus 1-én megadja várát a Kornis és Rákóczy Zsigmond vezette ostromló hadnak. Őrsi Zsigmond, Regéc kapitánya is Rákóczy tüzérségét szidta, amikor augusztus 20-án kapitulálni kényszerült.¹³ Nem sok előrehaladás történt viszont Szendrő és Szádvár ostrománál. Regéc eleste után a fejedelmi hadak Szepesvár ostromába is belekezdtek.

Közben a császáriak váratlanul új, jelentős támaszponthoz jutottak: Wesselényi Ferenc Széchy Mária szívével együtt elnyerte a Rákóczy-párti Illésházy Gábor várát, Murányt, augusztus 6-a körül. Murányból ezután Wesselényi zavarhatta a Hernád és Garam völgyében menő forgalmat, ami különösen Kemény számára jelentett komoly csapást.

Kemény a sárosi tanácskozás után visszatért Lőcse közelében levő csapataihoz és Bakossal együtt megindult a császáriak után. Ibrányi és Huszár visszafordultak, Bakos segítségére pedig Kemény nem igen számíthatott, mert az a hadakozásból mindig csak a maga számára igyekezett minél nagyobb hasznot elérni.¹⁴ Kemény most már elég messziről követte a császáriakat, 30–40 km-re volt tábora tőlük és innen indultak ki portyázói. A lakosság továbbra is támogatta. Liptó és Túróc megye Rákóczy hűségén maradtak, és ha tevékenyen nem is avatkoztak be a harcba a császáriak ellen, de legalább nem kellett tőlük Keménynek tartania. A vágvölgyi, túróci és nyitrai parasztság magatartására nézve az egyetlen forrásunk Kemény Önéletrajza. Azt írja, hogy a Fátrák vidékén, ha a császáriak az erdőkbé mentek, „a tótság ölte, hordta őket”.¹⁵ Ő összeköttetésben is állt a paraszttal, meg is vendégelte őket. Még

¹² Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 202. és 205. o.

¹³ Szalárdi: Siralmas Krónika. 190 o.

¹⁴ Kemény J. levele. Országos Levéltár. Kamarai 1. t. Archivum. familiae. Rákóczi de Felső Vadász. 1644 júli. 13.

¹⁵ Kemény: Önéletrajza. 379 o.

egy levelében van említés a Túróc és Nyitra környéki parasztnak felkeléséről. E szerint a parasztság gyülekezik a hegyekben, de csak arra támadnak rá, aki felmegy a hegyekbe s így sokat nem lehet rájuk bízni.¹⁶

Kemény megemlékezései bizonyítják, hogy a felvidéki parasztság nemcsak Kassa vidékén fogott fegyvert a gyűlölt császári zsoldosok ellen, hanem a középső, sőt a nyugati rész parasztsága is a maga harcának tekintette a császáriak elleni háborút.

A parasztság Kemény segítője volt, hivatalosan a nemesség is az ő oldalán állt, helyzete nyugatabbra jutva mégis egyre nehezebb lett. Ennek több oka volt. Elsősorban csapatainak rossz állapotá aggasztotta. Gyenge volt seregeinek harci szelleme, fegyelmezetlenek voltak s ezt elsősorban az okozta, hogy a katonák már régóta nem kaptak zsoldot. A szökések állandóak voltak, és a seregek és zászlóaljok tényleges létszáma messze elmaradt a rendestől. Nem volt pénz és a katonák lovaik eladására kényszerültek, hogy élelmet tudjanak venni. Még a fegyverben — kopjában — is hiány mutatkozott. A portyázásra kiküldött csapatok dolgvégezetlen tértek vissza, meg sem nézték az ellenséget.¹⁷ Kemény már senkiben sem bízhatott, különösen nem vezértársában, Bakosban, aki ezidőtájt már fel is ajánlotta Ferdinánd császárnak, hogy az alája rendelt hadakkal álljon császári szolgálatba.¹⁸ Kemény csak örülhetett, amikor július végén Bakos visszatért Rákóczyhoz.

Kemény helyzetének rosszabbodását okozta az is, hogy hadának új ellensége támadt. Homonnai János Jeszenőből Lengyelországba menekült és ott a nádor által odaküldött Csáky István segítségével lengyel csapatokat toborzott. Céljuk az volt, hogy könnyűlovásokat szerezzenek a császári zsoldosok mellé. Július közepére sikerült valamelyes hadat összeszedni s Homonnaiék elindultak, hogy egyesüljenek a Götz vezette fő-sereggel. A lengyel had 5—600 főnyi lehetett. Kemény hada ebben az időben 2000 főt számlált, tehát erősebb volt Homonnai és Csáky csapatainál. Éppen ezért Kemény arra törekedett, hogy megakadályozza a lengyel hadak csatlakozását Götz hadseregéhez és külön bánjon el velük. Homonnaiék először Arván keresztül próbálták bejutni az országba, de amikor Kemény csapatokat küldött ellenük, visszafordultak Lengyelországba. Ezután Sziléziába mentek s most onnan akartak bejönni. Kemény eközben maga is előbbre jutott, Túróc vidékére és portyázói ismét visszafordították Homonnait, aki végül is nagy kerülővel Morván keresztül jutott be Magyarországra. Ha nem is sikerült Keménynek a lengyeleket szétverni, de azt elérte, hogy ügyes portyázásai miatt az annyira szükséges könnyű hadak egyhónapos késéssel érkeztek meg Götzhöz.

¹⁶ Kemény J. levele Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 augusztus 6.

¹⁷ Kemény J. levele. U. o. 1644 július 22.

¹⁸ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. III. Ferdinánd levelei. 1644 július 24.

Götz főserégével átkelt a Fárasztó-hegyen és július 29-e körül Bajmócra érkezett, ahol azután a császáriak elsáncolták magukat és várták az erősítéseket. Itt ért véget a császári sereg szégyenletes futása, melyre elsősorban a Felvidék parasztsága kényszerítette. Indulástól visszaérkezésig körülbelül felét veszítette el állományának a császári had,¹⁹ és a Bajmócra érkezők sem hasonlítottak már szervezett hadseregre. Rongyosak voltak, mezítlábasok, éhezők és teljesen demoralizáltak. Ha nem történik gondoskodás megerősítésükről, akkor még a 20 császári ezred maradvéka is elpusztult volna.²⁰ A segítség azonban hamarosan megérkezett. Mire a csapatok Bajmócra értek, a bécsi udvar, és az előresiető nádor már mindent elkövettek, hogy talpra állítsák a hadsereget, kiegészítsék és azután újból megkíséreljék Rákóczy visszaűzését Erdélybe. A császáriak még nem adták fel a harcot Kassáért és a 7 vármegyéért.

I. Rákóczy György 1644. augusztus 2-ára Kassára országgyűlésre hívta össze a felvidéki megyéket és városokat. 13 magyarországi vármegye és 5 szabad királyi város követei érkeztek meg a tanácskozásra, Rákóczynak az volt a célja az országgyűléssel, hogy a további harcokhoz biztosítsa a maga számára a felvidéki nemesek és polgárok aktív támogatását. A hadjárat elején a nemesség gyorsan behódolt Rákóczynak, remélve, hogy a háború színtere hamar továbbhelyeződik és az egész harc nem tart sokáig. Amikor azonban a császári ellentámadás megindult, a felvidéki nemesség egy része nyíltan visszatért a császár hűségére, másik része pedig Rákóczy táborában követelte a kapitulálást. Júniusban a salamoni táborbeli lázadást nemcsak a hadak hazamenési vágya okozta, hanem a lázadás szervezői a felvidéki rendek voltak. A császári hadak elvonulása után is a béke megkötését követelték. I. Rákóczy György nem utasította el magától a béke gondolatát. Az első béketárgyalások, amelyek májusban kezdődtek, ugyan június végén megszakadtak, de Rákóczy hajlandó volt újabb tárgyalásokat kezdeni. IV. Ulászló lengyel király ajánlkozott a béke közvetítésére és Rákóczy követeket is küldött Lengyelországba a tárgyalási feltételek megbeszélésére. I. Rákóczy György nem volt hadvezér, kinek eleme a harc és csak nehezen tud megválni a csatazajtól; elsősorban politikus volt, aki a háborút mint végső eszközt tekintette, méghozzá mint költséges eszközt. Ha célját békés úton is elérheti, semmi esetre sem kívánta a háború folytatását. A svéd és török segítség elmaradt, kérdéses volt, hogy egyedül Erdélyre támaszkodva érdemes-e folytatni a harcot, akkor, amikor III. Ferdinánd engedményekre hajlandó. Ha nem is lehet mind a 7 vármegyét megszerezni, de valószínű, hogy a béke fejében a császár már hajlandó lesz egynéhányat közülük átengedni.

Rákóczy környezetében voltak azonban olyanok is, akik a háború

¹⁹ Dudík 1874. 102 o.; Rebenstock levele. T. T. 1892.

²⁰ Eszterházy levele, Országos Levéltár, Eszterházy I. t. Miklós nádor levelei. 1644 július 27.

folytatását kívánták. Rebenstock svéd rezidens ágált a legerősebben a háború mellett, s támogatták őt Rákóczy Zsigmond és Bisterfeld, Rákóczy diplomáciai ügyvitelének irányítója.²¹ A háborús párt malmára hajtott a vizet a portai követ, aki mindjárt az országgyűlési tárgyalások elején érkezett Kassára. Mehmed nagyvezér levelét hozta, melyben a nagyvezér megígérte, hogy Erdély és a 7 vármegye védelmére segítségül küldi az egész ruméliai hadtestet.²² A török biztatás azonban Rákóczyt nem nyugtatta meg egészen. Tudta, hogy Czernin császári követ útban van Konstantinápoly felé, és gyanakodott, hogy a porta vele akar nyomást gyakorolni a császáriakra, hogy minél kedvezőbb egyezményt köthessen velük. Ha azután létrejönne a török békéje a Habsburgokkal, ő abból kirekedve teljesen magára lenne hagyva.²³

Az országgyűlés ideje alatt további levelek is érkeztek, melyek mind a háború folytatása mellett szóltak. Levél érkezett Des Hameaux francia követtől, Velencéből. A követ jelentette, hogy a francia udvartól 100 000 tallér segély érkezett hozzá Rákóczy számára.²⁴ A francia követ levele után a svédektől érkezett végre hír több hónapi szünet után. Torstenson írt Christianpreusból és a kiskorú Krisztina királynő helyett kormányzó adminisztrátorok írtak Stockholmból. E levelek augusztus 16-án érkeztek meg.

A stockholmi levél²⁵ április 12-én kelt és hosszú útja mutatja, hogy Rákóczy mennyire el volt szigetelve svéd szövetségésétől. A levél általánosságban ígért segítséget Rákóczynak a svéd—dán háború ellenére is. Rákóczy ez ígélet értékét könnyen felmérhette abból, amit augusztus 16-ig a svéd segítségéből tapasztalt. Többet mondott Torstenson június 27-én írt levele.²⁶ A svéd fővezér levelében bevallotta, hogy mindig nem áll módjában, hogy egész hadával Rákóczyhoz közeledjen. Ugyanakkor felajánlotta segítségül a fejedelemnek Olmütz, Neustadt és Eulenburg várak svéd őrségeit, két ezred és egy escadron gyalogost, egy escadron lovast és egy escadron dragonyost. Ezeket Rákóczy tetszése szerint maga mellé rendelheti, csak küldjön helyükbe tótokat, vagy hajdukat. Ez már konkrét támogatás volt, ha még nem is sok, de biztosíték arra nézve, hogy a svéd szövetség nemcsak papiros, és lehet valamit várni a svédektől. Ezért Rákóczy végül a harc folytatása mellett döntött, de most már nemcsak a 7 vármegye biztosítását tekintette céljának, hanem 13 megye megszerzésére törekedett. A kassai országgyűlés elfogadta Rákóczy döntését a háború folytatásáról és augusztus második felében szétoszlott.

²¹ Rebenstock levele, T. T. 1892.

²² Török-magyarokori Allami Okmánytár. III. kötet, 272—273 o.

²³ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 220—221. o.

²⁴ Szilágyi: Svéd-francia okmánytár. 177—178 o.

²⁵ U. o. 149—153 o.

²⁶ U. o. 167—170 o.

I. Rákóczy György már a kassai országgyűlés ideje alatt intézkedett a harc folytatása érdekében. Utasítására fia, II. Rákóczy György Erdélyben már augusztus 8-án megkezdte a vármegyéek mustralását, előkészítését arra, hogy majd újból kivonuljanak Magyarországra. A szászok ismét gyalogokat szereltek fel, és augusztusban már ezek is készülődtek, Azonban I. Rákóczy Györgyhez egészen augusztus végéig lényeges erők nem érkeztek Erdélyből. A fegyverben maradt csapatoknak körülbelül fele Keménnyel volt, a többiek zöme Szendrő ostromával volt elfoglalva. A csapatok közül egyesek még Szádvár és Szepesvár megrekesztésénél voltak alkalmazva. Augusztusban körülbelül 10—12 000 lehetett az összlétszáma Rákóczy Magyarországon levő hadainak. I. Rákóczy György a kassai országgyűlés után Tokajra ment és itt várta be a további fejleményeket.

A fejedelem előkészületei a háború folytatására lagymatagok voltak és semmi esetre sem elégségesek ahhoz, hogy a császáriakat megelőzve az ő hadai ragadják magukhoz a kezdeményezést. Nem történt semmi arra, hogy a harcok súlypontját a Felvidék nyugati részére tegyék át és megkíséreljék a kapcsolat megteremtését Olmütz svéd helyőrségével.

Sokkal aktívabbak voltak a császári előkészületek. III. Ferdinánd már július 11-én intézkedett és erősítéseket ígért Götznak.²⁷ Ekkor még azt kívánta a császár, hogy hadai álljanak meg Túróc területén, vagy a Vág felső vidékén és így biztosítsák a bányavárosokat.²⁸ Július közepén felszólította a magyar nagybirtokosokat, hogy a császári ezredek mellé küldjenek könnyűlovasokat. Ferdinánd foglalkozott egy nagyobb arányú lengyel segítség igénybevételének kérdésével is, de nem sokat várt a lengyelektől. A lengyel segítséget inkább Eszterházy Miklós tartotta fontosnak. Abból indult ki, hogy a magyar a magyart nem öli eléggé, a lengyelek majd jobban harcolnak az erdélyiek ellen. Bécsben még pénzt is teremtettek elő a háború céljára: Ferdinánd július 24-én 20 000 forintot küldetett a hadaknak és ugyanannyit ígért az esztergomi érsek is, hogy összeszed papjaitól a császári uralomnak Magyarország feletti biztosítása érdekében.²⁹ A nagybirtokosok már nem voltak ennyire buzgók, elég lassan teljesítették katonai állítási kötelezettségüket. Csak Eszterházy Miklós serénykedett közülük; Szepesváralját elhagyva otthagya a hátráló császári hadat, Nagyszombatra sietett s itt fáradozott az újabb támadás előkészítése érdekében. Maga 500 lovas és 200 gyalogos kiállítását ígérte III. Ferdinándnak.

A korábbi harcokban részt vett császári ezredek feltöltötték. A Piccolomini és Pallavicini ezredek — valószínűleg a legmegtépzottab-

²⁷ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár, Eszterházy I. t. III. Ferdinánd levelei. 1644 július 11.

²⁸ III. Ferdinánd levele. U. o. 1644 július 13.

²⁹ III. Ferdinánd levele. U. o. 1644 július 24.

bak — Mosonba mentek pihenőre és kiegészítésre, a többiek számára az erősítések Galgócnál gyülekeztek. Az újabb támadás előkészítése már a megelőző hadjárat tanulsága alapján történt. A császári hadvezetőség a vereség okát elsősorban a könnyűlovasság hiányában látta. Ez volt az oka annak, hogy alul maradtak a paraszttal szemben, és ez tette lehetővé ellenfeleik számára a sikeres portyázásokat. A visszavonulókat nem védte könnyűlovasság, és ezért kellett menetelés közben állandóan 2—3 órás ütközeteket vívniok.³⁰ Ezt el akarták kerülni a jövőben és ezért igyekeztek mindenféle módon könnyűlovasokat szerezni a német ezredek mellé. Ezért bocsátkoztak tárgyalásba még Bakossal is, amikor felajánlkozott. Könnyűlovasság volt Homonnai és Csáky lengyel hada is, amelyről már volt szó. Eszterházyék, míg meg nem érkeztek e lengyel hadak, azt remélték, hogy háromezren is lesznek, de végül Fehérhegyen át és Nagyszombaton keresztül csak 500 lengyel érkezett Galgócra. A könnyűlovasság legnagyobb részét a nagybirtokosoknak kellett volna kiállítani és amikor III. Ferdinánd és Eszterházy látta ezek késlekedését és húzódozását, augusztus 10-re tanácskozás végett Nagyszombatra hívta őket össze.³¹ A nagyszombati tárgyalások lefolyásáról semmit sem tudunk, de eredménye volt, mert utána kb. 2—3000 főnyi könnyűhad gyűlt össze. A nagybirtokosok közül személyesen csak Zrínyi Miklós és Forgách Ádám jelent meg hadával a gyülekezésnél, a többiek, például Nádasdy Ferenc, csak katonákat küldött. Nem szállt táborba most a nádor sem, megelégette a megszegyenülést. Ez alkalommal a hadsereg vezetését teljesen Götzre bízta. A főnemeselek zsoldosainak parancsnoka Földvári Miklós és Barkóczi László lett.

A katonai helyzet augusztus első felében a következő volt: I. Rákóczy György Magyarországon nem rendelkezett több katonával 10—12 000-nél. Ezek zöme Szendrő ostromával volt elfoglalva. A császári főserg Bajmócnál volt elsáncolva, a császári erősítések Nagyszombatnál és Galgócnál gyülekeztek. A bajmóci táborral szemben pedig ott állt Kemény, Rákóczy előre küldött hadtestével, mely ekkor körülbelül 5000 főnyi lehetett. Keleten császári csapatok kezén volt még Szendrő, Szádvár és Szepesvár, nyugatabbra Murány, Balog és Fülek. Ezek helyőrsége portyázásokkal zavarta a Rákóczynak behódolt megyéket és városokat, illetve Kemény összeköttetését Kassa vidékével.

Amikor Götz Bajmócra ért, Kemény a túróci medence északi végénél, Szucsánál állt. Szilázia felé portyáztatott s fő feladatának azt tekintette, hogy megakadályozza Homonnai csatlakozását a császári főserghez. Azonban már július végén tisztában volt azzal is, hogy hamarosan

³⁰ Eszterházy Miklós levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. Miklós nádor levelei. 1644 július 27.

³¹ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. III. Ferdinánd levelei.

lehetséges lesz egy nagyobb szabású császári ellentámadás is. Erre már július végén figyelmeztette is Rákóczyt. Császári támadás esetén most, a korábbi taktikával szemben azt javasolta, hogy állják útját az ellenségnek és ne vonuljanak vissza. Ehhez azonban erősítést kért, továbbá pénzt, mert félt, hogy fizetetlen katonái még otthagyják.³² Augusztus 1-re végül érkezett is erősítés. Vármegyei seregek jöttek, román hadak, szász gyalogosok, azonban rosszul voltak felszerelve és nem jött velük pénz sem. Így mindjárt soraikból is megkezdődött a szökődés. Keménynek ekkor már egyáltalán nem volt pénze. Pedig nagy tervei voltak: egész hadával Morvaországba szeretett volna beütni és Olmützt akarta felszabadítani, elzavarva alóla a körülzáró császári csapatokat. Célja ezzel az volt, hogy kapcsolatot teremtsen a svédekkel, de ezen túl még az is, hogy riadalmat keltsen és a gyülekező császári erőket maga után vonja. Míg azután ő Olmütz körül manővrozna, I. Rákóczy György a fősereggel akadálytalanul vonulhatna, akár egészen Pozsonyig. Terve kiviteléhez azonban pénzre lett volna szüksége, mert fizetetlen hadakban nem bízhatott.³³

Kemény terve kétségtelenül a legnagyobb szabású elgondolás, amivel magyar részről az egész hadjárat folyamán találkozunk. Merész, de reális, figyelembe veszi azokat az előnyöket, melyeket hadtestének nagy mozgékonyasága nyújt. Katonái elsősorban könnyűlovások voltak s ezekkel, a svéd kézen levő városokat támaszpontul felhasználva, valóban sok zavart okozhatott volna a császáriaknak. Kemény elgondolását azonban kivihetetlené tette a pénzhiány, az, hogy 5000 katona zsoldját nem tudta kifizetni. Ehhez maximálisan 20—25 000 forintra lett volna szükség s ezért az összegért Kemény hiába könyörgött. Ugyanakkor I. Rákóczy György azzal dicsekedett feleségének, hogy gondosan vigyáz a pataki kincstárban levő válogatott 40 000 tallérra és ezekhez nem akar hozzányúlni.³⁴ A pénzhiányon kívül még egy baj volt Kemény tervének kivitelével: hiába tört volna be Morvaországba s vonta volna maga után a császáriakat, I. Rákóczy Györgynek nem volt ekkor annyi katonája fegyverben, hogy a fejedelem akárcsak ellenállás nélkül is Pozsonyig merjen előnyomulni.

Nagyobb vállalkozásba tehát Kemény nem kezdhetett. Nem tehetett mást, mint hogy igyekezett tőle telhetőleg zavarni az ellenséges hadak gyülekezését. Kis erőivel nehéz helyzetben volt. Hosszas megfontolás után szekereit hátrahagyta Túrócban, maga pedig csapataival augusztus 2-án átkelt a Fárasztó-hegyen és Privigyénél ütött tábort, hogy az ellenséget közelről tudja megfigyelni. Az ellenség táborához való közeledést

³² Kemény J. levele. Országos Levéltár Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 július 29.

³³ Kemény J. levele. U. o. 1644 aug. 1.

³⁴ *Szilágyi*: A két Rákóczy György családi levelezése. 238. o.

ütközettel kívánta egybekötni. Terve a palánki ütközethez hasonló volt. A császáriak egy részét a császári tábor mellett folyó Nyitrán akarta átcsalni és azután megsemmisíteni. Terve azonban kihihetetlen volt, mert az ellenség őrizte a Nyitra átkelőhelyeit s így nem lehetett a törbecsalást végrehajtani. Mégis komoly harc fejlődött ki, Kemény szerint a palánki csata óta nem volt ilyen komoly ütközet. A végén már Kemény nyolc sereget, körülbelül 4000 embert vetett be a küzdelembe. Az ütközet kezdetén a németek kemény ellenállásukkal meghátrálásra kényszerítették a fejedelmi hadat s ellentámadásba mentek át. Veszélyes volt a helyzet, mert Kemény katonái menekülni kezdtek, még saját zsoldosai is cserben hagyták. Ekkor azonban csapatokat küldött az ellenség hátába és így sikerült az ellentámadást megállítania.³⁵ A hadjárat e második „nagy” ütközetében a császáriak vesztesége 10 ember volt, Kemény hadáé 3.

Kemény Privigyénél a nyílt mezőn ütött tábort és onnan figyelte egyre növekvő aggodalommal a bajmői sáncok mögött levő császáriakat. Attól tartott, hogy az ellenség észrevétlenül erősítéseket kap és akkor nagy túlerővel váratlanul rátámad. Bár hadának létszáma a július végén érkezett erősítések folytán 5000 főre nőtt, de ezeknek csak egy része tartózkodott mindig Privigyénél, mert a portyázók állandóan jártak szét. Volt alkalom, amikor Kemény 3000 embert is kiküldött portyázni a Vág völgyébe és összesen 2000 embere maradt a császáriakkal szemben.³⁶ Ekkor még azzal is törődnie kellett, hogy csapatainak fel-alá vonul-tásával megtévesse az ellenséget seregeinek létszáma felől. Állandóak voltak pénzgondjai. Pénz hiányában már kémeket sem tudott fogadni. Ha pénze lett volna, akkor még új katonákat is tudott volna szerezni, szlovák puskásokat és magyar kopjásokat, hiszen a környező lakosság gyűlölte a császári zsoldosokat.³⁷ Pénz helyett Kemény Rákóczytól csak ígéretet kapott, hogy két vagy három hét múlva majd küld 12—15 000 forintot.³⁸ Emellett Rákóczy utasította, hogy az ellenségnek ne hagyjon nyugtot, űzze őket tovább, vissza semmi esetre se vonuljon, hátán víve az ellenséget, ugyanakkor azonban hadát se tegye kockára. Fő feladatának a had megtartását, megőrzését tekintse. Ahhoz, hogy Kemény ezeknek a parancsoknak 5000 főnyi fizetetlen hadával eleget tudjon tenni, bűvész-nek kellett volna lennie.

Augusztus 10-én Kemény még mindig Privigyénél tartózkodott. Ekkor már tudta, hogy Homonnaiék és a német zsoldos erősítések Galgóc tájára érkeztek és közölte Rákóczyyal, hogy ha a császáriak megtámadják, kénytelen lesz visszavonulni. Visszavonulásának útjául a déli végek mellett

³⁵ Kemény J. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 aug. 4.; *Kemény: Önéletírása.* 372—376 o.

³⁶ Kemény J. levele. U. o. 1644 aug. 4.; *Kemény: Önéletírása.* 378 o.

³⁷ Kemény J. levele. U. o. 1644 aug. 6.

³⁸ I. Rákóczy György levele. T. T. 1885. 279. o.

vezető utat választotta.³⁹ Augusztus 12-én hajnalban érkezetnek látta az időt az elvonulásra s még félhomalyban igyekezett észrevétlenül elvonulni a császári tábor mellől. A Nyitra balpartján indult dél felé. Portyázókat küldött előre, egy csapatot Galgóc felé, hogy derítsék fel, merre van Homonnai hada; egy másik sereget a végek felé, hogy biztosítsák főhadát az esetleg onnan érkező császári csapatokkal szemben. A portyázók után indultak el a szekerek és tarackok s a menetet a főhad zárta be. Amikor kivilágosodott, kiderült, hogy nemcsak Kemény akart észrevétlenül eltűnni a császáriak mellől, hanem ugyan ez volt a császáriak célja is. Ok is délre akartak elvonulni a sötétség leple alatt, a Nyitra jobb partján. Először megálltak a folyó mindkét oldalán. Később megindultak a császáriak s utánuk Kemény főhadával. Így azonban Keményt a császáriak elválasztották előre küldött csapataitól. Éppen ezért később sikerült Keménynek a császáriak elé kerülnie s most ő lett az üldözött. 12-én egészen Topolcsányig vonultak. Itt csatlakoztak Keményhez a Galgóc felé kiküldött portyázók és egy foglyot is hoztak magukkal. A nagyszombati tárgyalásokról visszaérkező Vízkeletit fogták el. Kemény szerint kis híja volt, hogy maga a nádor nem került a portyázók kezére.⁴⁰

Portyázó seregével megerősödve Kemény elhatározta, hogy most már bevárja az ellenséget. A Nyitra jobbpartján foglalt állást és az volt a terve, hogy harcba bocsátkozik az ellenség elővédjével, azt megveri és még mielőtt az ellenség túlerejét fel tudná használni, kellő időben átkel a folyó túlsó oldalára és elszakad az ellenségtől. Még mielőtt a harc megindult volna, kiderült, hogy a Nyitra balpartján a terep nem alkalmas gyors elvonulásra. Ekkor azonban már késő volt, mert az ellenség támadott. Keménynek azonban sikerült komoly harcok közepette csapatait átvinni a Nyitrán. Puskásai fedezték a többiek visszavonulását. Összesen 11 ember veszett el.⁴¹

A visszavonuló fejedelmi had ezután keletnek fordult. Gimes vára mellett vonultak el, majd Bára érkeztek. Kemény innen írt levelében figyelmeztette Rákóczyt, hogy készüljön fel, mert komoly erőt képviselő császári hadak gyülekeznek ellene.⁴²

A császári fő erők Nyitra környékén rendeződtek, de a császári könnyűhad egy része, vagy 1500 ember Földvári Miklós vezetése alatt Kemény után eredt s szorosan nyomon követte. Kemény Báltól tovább vonult; Palánk és Gyarmat végházainak császári őrsége elfutott közeledésének hírére, de Füleknél ellenállásra talált. Augusztus 19-én a füleki őrség kiűtött a távolabb elvonuló hadra és az üldözésekre indulók egy

³⁹ Kemény J. levele. T. T. 1885. 288—290 o.

⁴⁰ Kemény: Önéletrása. 382—384 és 389—391 o.

⁴¹ Kemény J. levele. Országos Levéltár, Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 aug. 19.; Kemény: Önéletrása. 392—394 o.

⁴² Kemény J. levele. U. o. 1644 aug. 16.

részét törbeccsalta.⁴³ Fülel környékén Kemény úgy ítélte meg a helyzetet, hogy hadaival a Sajó előtt nem tud megállni, pedig seregei ekkor már fáradtak voltak.

Augusztus 20. körül Rákóczy még egyáltalán nem ítélte a helyzetet súlyosnak. Ekkor esett el Regéc és Rákóczy remélte, hogy hamarosan Szádvár és Szendrő is kezére kerül. Nem látta indokoltnak Kemény visszavonulását és ezért felszólította, hogy álljon meg, de ugyanakkor kikötötte azt is, hogy hadát sértetlenül tartsa meg. Végre komolyabb segítség indult Kemény hadához: Ferenczy 2000 emberrel és pénzzel egyenesen Keményhez tartott, Bornemissza pedig 3000 gyaloggal és 4000 lovasal Murány felé indult, a bányavárosok irányában, hogy innen legyen Kemény segítségére.⁴⁴ Bornemissza céljának kijelölésekor Rákóczy még nyilván úgy számított, hogy Kemény valahol a Garam vidékén áll majd meg; amikor azonban Ferenczy és Bornemissza elindult, nem kellett már messzi menni egyiknek sem, hogy Keménnyel egyesüljön. Augusztus 23-án Kemény már Tornaljánál volt és Bornemisszával való egyesülése ettől valamivel keletebbre történhetett meg. A főparancsnokságot Bornemissza vette át. Mire Kemény hada ideért, már igen siralmas állapotba jutott, ezért nem mert vele Kemény egyedül korábban megállni. Katonáinak nem volt már se kopjája, se lova. Rongyos volt a ruhájuk és nem volt semmi kedvük a további hadakozáshoz.⁴⁵ Bornemissza seregeinek még frissnek kellett lenniök, mert eddig vagy Patak környékén pihentek, vagy éppen most érkeztek Erdélyből.

Bornemissza és Kemény hadaikkal augusztus végét Szendrő térségében töltötték, fedezve a vár ostromát, melyet Huszár Mátyás vezetett. Az ostrom lényegében körülzárás volt, és ez egyre kevesebb kilátással folytatódott a császári hadak közeledése miatt. A császári hadak előérsei augusztus végére Földvári és Wesselényi vezetésével már Putnokig is eljutottak.⁴⁶ Földvári parancsára Rimaszombaton és Rozsnyón már a fő-sereg számára készítették elő az élelmet. A főhaddal Götz az ágyúk, muníciós szekerek, mozsarak miatt csak lassan haladt s augusztus végén csak Palánknál tartott.⁴⁷ Szendrő vidékéről a császári hadak el Bornemissza és Kemény portyázókat küldtek ki, akik egészen Fülelig jártak. Különbön a két vezér a seregek mustrálásával foglalkozott. Helyzetük nem volt rózsás. Szendrő vidékét már a sok had erősen felélte és nehezen ment a hadak élelmezése. Járvány is kezdődött a táborban, valami vérhaszerű betegség, amely különösen a Kemény-féle hadhoz tartozó legyen-

⁴³ Kemény J. levele. U. o. 1644 aug. 19.; *Kemény: Önéletírása*. 396–397 o.

⁴⁴ I. Rákóczy György levele. T. T. 1885. 293–294. o.

⁴⁵ Kemény János levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász, 1644. aug. 23.

⁴⁶ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Bathyhány I. t. 1644 aug. 30.

⁴⁷ Bornemissza és Kemény levele. Országos Levéltár. Bathyhány I. t. 1644 aug. 30.

gült románokat és székelyeket pusztította. Az élelmezési nehézségek miatt Bornemisszáék elhatározták, hogyha a császári főserg a közelbe ér, visszavonulnak a Hernád mögé. Az ostromló hadak is megtették Szendrőnél az előkészületeket az elvonulásra. Szeptember 5-én azután az óvatosan előnyomuló császáriak a közelbe érkeztek, mire a fejedelmi hadak visszavonultak.

A császári hadsereg a második támadás alkalmával kb. 4500—5000 német lovasból, 2000 német gyalogosból és 2—3000 magyar—horvát—lengyel könnyűlovasból állott.⁴⁸ 17 német ezred nevével találkozunk szeptembertől decemberig Götz napiparancsaiban, ami figyelembe véve az ekkor szokásos ezred létszámokat, kb. 7000 főnek felel meg. 3 ezreddel volt csak kevesebb a német had a második támadásnál az elsőhöz képest, de ugyanakkor az első hadjárat tapasztalatai alapján erősebb volt mellettük a könnyűlovasság és még további könnyűlovasokat vártak a Dunántúlról.

A könnyűlovasság összegyűjtésénél a császáriaknak komoly segítséget nyújtott a budai Ozmán pasa. Több ízben is biztosította Eszterházyt afelől, hogy török diverziótól ne féljenek és megígérte, hogy még a Rákóczy mellett levő kevés török csapatot is visszarendeli, ami szeptember elején meg is történt.⁴⁹ A budai pasa magatartása szöges ellentétben állt azzal, amit a nagyvezér levele ígért augusztusban. Rákóczy budai követe, Szentpáli szerint a nádor megvesztegette a budai vezért s ez azért követte el árulását.⁵⁰ A budai pasa nemsokára bekövetkező levélváltásából valóban arra következtethetünk, hogy a császáriakkal való paktálás az ő egyéni akciója volt, s 1644. augusztus—szeptemberben a porta még Rákóczy oldalán állott.

A császári hadsereg szeptember 7-én ért Szendrőhöz. Götz fővezér most is ugyanazt a parancsot kapta Ferdinándtól, mint az első támadás alkalmával: ne kockáztasson, félemlítse meg Rákóczyt, hogy az hajlamos legyen minél előbb békét kötni és a béke megkötése által a császári csapatok máshol felhasználhatók legyenek.⁵¹ Götz tanult Kassa ostromából és most nem indult egy vár ellen sem, hanem egyszerűen csapatainak jelenlétével próbálta Rákóczyt megrémíteni; szeptember 16-án átkelt a Hernádon, Aszalónál elsáncolta magát és többet nem mozdult.

A megrémítés részben sikerült. Szeptember legelején I. Rákóczy

⁴⁸ *Beke—Barabás*: I. Rákóczy György és a Porta. 714—717 o.; *Szilágyi*: A két Rákóczy György családi levelezése. 247—248. o.

⁴⁹ Udvari tanács memoranduma. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644. aug. 22.; *Beke—Barabás*: I. Rákóczi György és a Porta. 708—709. o.; *Török—magyarkori Allami Okmánytár*. III. kötet. 277—278. o. velei. 1644 szept. 13.

⁵⁰ *Ötvös*: Rejtelmes levelek. 57—62. o.; *Szilágyi*: I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 790—792. o.

⁵¹ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. III. Ferdinánd levelei. 1644 szept. 13.

György nem vette komolyan a császári had közeledését, de ahogy azok Fülekekhez érkeztek, segélykérésekkel fordult mindenfelé. Sürgette az erdélyi hadak kijövetelét s az erdélyiek szeptember 13. körül valóban el is indultak Magyarországra.⁵² Segítséget kért a magyarországi városoktól, de mindenek felett a török segítséget sürgette a portán és Budán egyaránt.⁵³ Rákóczy a rendelkezésére álló hadak nagy részét ismét szétosztotta a várakba és Tokajnál vele csak kis erők maradtak.⁵⁴ Kemény Patakhoz fordult vissza, Bornemissza Tokajhoz, miután feladták a Hernád mögötti táborukat. A fősereget I. Rákóczy György és Bornemissza egyesült hada alkotta s ez szeptember 16-án átkelt a Tisza balpartjára és Rakamaznál ütött tábort. Itt várta Rákóczy az erdélyi hadak érkezését és az esetleges török segítséget.

Aszalónál a császáriak, Rakamaznál I. Rákóczy György hada — kb. 10 nap telt így el nagyobb mozgás nélkül. Bornemissza még visszavonulása során megemlékezett a császári könnyűlovas portyázókról⁵⁵ és Götz könnyűhadai Aszalóról is folytatták portyázásaikat. Rákóczy fősergeből Tokaj felől, Ibrányi hajdúi Onódról, Kemény katonái pedig Patak felől jártak a császáriakra. A portyázásokban Rákóczy seregei voltak fölényben. Ennek hatására megkezdődött a könnyűlovasok szökése Götz mellől. Csapatainak fogyása végre is mozgásra kényszerítette a német vezért; szeptember 24-én megindult Aszalóról Megyasszóra, majd onnan Tarcalra ment. Kemény csapatait visszavonta előle Patak alá, Götz azonban nem folytatta előnyomulását Patak felé. Visszafordult Szerencs felé és elfoglalta a várost, melynek védőberendezéseit júniusban Kemény leszerelte és elszállította s így a várost most nem is védték a fejedelmi csapatok. Szerencsen a császári zsoldosok ez alkalommal barbáruul feldúlták a Rákóczy sírboltot, majd az egész had visszatért Aszalóra.⁵⁶

Hogy mi volt Götz célja e vonulgatással, nem tudjuk. Végeredményben hasznot hozott a császáriaknak, Rákóczy és alvezérei ugyanis a Tarcaltól való visszavonulást az általános visszavonulás kezdetének tekintették. Közben, szeptember 26-án Rákóczy Zsigmond megérkezett a friss erdélyi hadakkal, ami csak növelte a fejedelmi tábor önbizalmát. A menekülő császáriak üldözésére csapatok keltek át a Tiszán, Tokajnál a főhad egyes részei, Tiszalucnál pedig a tiszántúli hajdúk vagy kétezren Ibrányi vezetésével. Október 2-ről 3-ra virradó éjjel Götz alvezére,

⁵² Mikó: Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 127. o.

⁵³ Ötvös: Rejtelmes levelek. 79–80. o.; Török–magyarkori Allami Okmánytár. III. kötet. 277–278.

⁵⁴ I. Rákóczy György levele. Országos Levéltár, Kamarai 1. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644. szept. 3.; Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 250. o.

⁵⁵ Bornemissza levele. Országos Levéltár, Kamarai 1. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644. szept. 24.; Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 264. o.

⁵⁶ Kemény I. levele. Országos Levéltár, Kamarai 1. t. Archivum familiae

Puchaim néhány lovasezreddel és Zrínyi Miklós, Barkóczy és Földvári könnyűlovasokkal a Lucnál táborozó hajdukra támadtak. A hajduk tábora nem volt megfelelően biztosítva, éppen úgy mint áprilisban Kapranczay tábora és a császáriak hajnalban a felkészületlen, lovaik felnyergelésével elfoglalt hajdukon ütöttek rajt. A hajdu hadat teljesen szétverték, vagy százat levágtak közülük, a többiek elmenekültek, ki a Tiszába, ki a közeli erdőbe. Ha nem is volt magy a véres veszteség, de Puchaiméknak mégis sikerült egy időre az egyik fejedelmi hadtestet kikapcsolni a harcokból.⁵⁷

A császáriak luci sikerük után visszahúzódtak aszalói táborukba, majd Götz az élelem hiánya és a könnyűlovasok szökése miatt október 5-én megindult visszafelé. Először Szendrőhöz ment, majd onnan Ferdinánd beleegyezésével Gömörhöz szállt. A további visszavonulást azonban megtiltotta a császár.⁵⁸

A császáriak visszavonulásának hírére Rákóczy a fősereggel október 6-án átkelt a Tiszán, de óvatosságból először csak Kemény indult a császáriak után. A főhad október 10-én indult útnak, majd megállapodtak Hernádnémetinél. Október 10-én indultak útnak Tokajból Rákóczy követei is Nagyszombatra, hogy ott béketárgyalásokba kezdjenek. A béketárgyalások lengyel közvetítésre kezdődtek. Rákóczy követeit Lónyai Zsigmond vezette.⁵⁹

Október 10. után két héten keresztül ismét portyázással telt az idő. A fejedelem kiküldött csapatainak — az úgynevezett csatáknak — egyre nehezebb lett a dolguk. Götz gömöri táborát császári kézen lévő várak vették körül: Balog, Murány, Füle, Szendrő, Szádvár és Putnok és a fejedelmi had portyázóinak ezeket is kerülniök kellett.⁶⁰ Változatlanul tartott Götz mellől a könnyűhadak szökése,⁶¹ de nem volt jó Rákóczy hadainak morálja sem. Bekövetkezett Hernádnémetinél a hadak második zendülése, nem akartak tovább hadakozni.⁶² Rákóczy úrrá lett a lázadás, de nagyobb vállalkozásba nem kezdhetett. Nem sokat változtatott ezen az sem, hogy a sok kérés eredményeként október 25-én végre valamelyes török segítség is érkezett. Összesen csak 900 török lovas jött.⁶³

Október 24-én a császári had Ferdinánd parancsa ellenére újból megindult visszafelé. Rimaszombathoz mentek, majd onnan észak felé for-

⁵⁷ Szilágyi: I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 811—812. o.; Beke—Barabás: I. Rákóczy György és a Porta. 718—719. o.; Kemény: Onéletírása. 411. o.; Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Battyány I. t. 1644 okt. 8.

⁵⁸ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. III. Ferdinánd levelei. 1644 okt. 19.

⁵⁹ Ötvös: Rejtelmes levelek. 101—105. o.

⁶⁰ Kemény J. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 okt. 9.

⁶¹ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Battyány I. t. 1644 október 25.

⁶² Ötvös: Rejtelmes levelek. 129. o.

⁶³ Ötvös: Rejtelmes levelek. 111—112. o.

dultak és Divényen keresztül Szalatnához mentek, a bányavárosok közélébe. Idevonulásuk már rendezetlenül, menekülésszerűen történt, rakott szekerek, munició maradt hátra és közben az egész könnyűhad elpárolgott.⁶⁴ Götz a hegyek közé húzódva várta most már az erősítéseket, illetve Ferdinánd további parancsát. Csapatait védték a hegyek és a Szalatnához vezető utat délről Balog és Fülek vára, keletről Murány zárta el. Így a fejedelmi portyázó hadaktól nem kellett annyira tartania.

Götz után megindultak előre Rákóczy hadai is. Sajószentpéter—Putnok—Bánréve—Rimaszécs utja. Rákóczy Rimaszécsnél megállapodott, portyázókat küldött ki a végek felé, Szendrő, Murány és Balog alá pedig ostromló seregek indultak.⁶⁵ A legerélyesebben Balog ostroma folyt, itt november 5-én ágyúk is akcióba léptek. Az ágyúzás eredményeként november 12-én a vár megadta magát. A portyázásokat nagyon megnehezítették a hegyek, ezek miatt nem tudtak a császári főszereg közelébe férni. A főhaddal Rákóczy Fülek vára miatt nem indulhatott Götz után a Garam völgyébe. Éppen ezért Kemény Fülek ostromát javasolta Rákóczynak, rámutatva, hogy ennek bevétele esetén megnyílna az útjuk Léváig és a bányavárosokig és az ellenség közelébe férközhetnének.⁶⁶ Rákóczy nem követte Kemény tanácsát, mert hadát nem látta elég erősnek Fülek ostromára. A hadsereg harci szellemét nem javította meg az előnyomulás. Rimaszécsnél megismétlődtek a nemesség lázadásai. Tumultuózus jelenetek voltak, egyes erdélyi megyék búcsúzni kezdtek. Csak hívei segítségével tudott Rákóczy ismét úrrá lenni a zendülésen.⁶⁷ További akadályai voltak még nagyobb vállalkozásoknak az időjárás és a járványok. November „rút, ködös és száraz hideg” időt hozott,⁶⁸ olyan, amelyben a XVII. század folyamán már nem volt szokás hadakozni; a harci szezon véget ért. A hideg idő betegségeket okozott: október végén megfázás következtében meghalt a már amúgy is beteges Bornemissza Pál. Pusztítottak a járványos betegségek is. Patak környékéről erős pestis járvány indult el, mely fokozatosan kiterjedt az egész Felvidékre, a táborban pedig vérhas lépett fel. Vérhas áldozata lett Rebenstock svéd rezidens is a rimaszécsi táborban. Legtalálható nekrológiát Maurer Mihály, Rákóczy portai követe írta: „Szegény Rebenstock uram halála nem tudom annyi káros-e vagy hasznos nagyságodnak, magoknak igyekezett inkább használni nagyságoddal, hogysem nagyságodnak.”⁶⁹ Valóban Rákóczy és a magyar szabadság ügye nem sok hasz-

⁶⁴ Ötvös: Rejtelmes levelek. 113—116 o.; III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. III. Ferdinánd levelei, 1644 nov. 9.

⁶⁵ Wesselényi F. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1644 nov. 4.

⁶⁶ Kemény J. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász 1644 nov. 13.

⁶⁷ Ötvös: Rejtelmes levelek. 129. o.

⁶⁸ Mikó: Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 97. o.

⁶⁹ Beke—Barabás: I. Rákóczy György és a Porta. 734. o.

nát látta Rebenstocknak, de 1644 novemberéig az egész svéd szövetségnek sem.

Azokban éppen ekkor kecsgetető változások történtek nyugaton. Szeptemberben a franciák Condé és Turenne vezetésével támadásba kezdtek a Rajna mentén és elfoglalták Philipsburgot, Wormsot és Mainzot. A franciák ellen a bajorok mellé segítségül császári erősítéseket kellett küldeni, de e segítő csapatok hamarosan tovább vonultak észak felé, a közeledő svédek elé.

Miután Torstenson megsemmisítette a Jütlandban levő dán seregeket, szeptemberben Hornra és Wrangelre bízta a dán háború folytatását, maga pedig csapataival délnek fordult, visszatért Németországba. Nem sokat törődött az Észak-Németországban télenkedő Gallással és hadával, hanem egyenesen Szászországba tört, és a Magdeburg közelében lévő Bernburgban ütötte fel főhadiszállását. Innen írt október 1-én Rákóczynek és jelezte közeledését.⁷⁰ Ez a levél valószínűleg október 29-én érkezett Rákóczyhoz; ezt megelőzően két hónapon át ismét semmi híre sem volt a svédekről. A levél megérkezése után a svédek egyre növekvő helyet foglaltak el Rákóczy tervezéseiben.

A svédek most valóban egyre közeledtek. Torstenson először az utána siető Gallast intézte el. Gallas Magdeburghoz vonult a svédek után és kb. egy hónapig állt egymással szemben a két hadsereg. November 20. körül megérkezett Hatzfeld a Rajna vidékéről Gallas segítségére és erre november 21-én Gallas tábornok bontott és Hatzfeld elé indult. Torstenson azonban Gallas útját állta és még mielőtt a két császári had egyesülni tudott volna, november 22—23-án megverte Gallast, annyira, hogy az elvesztette egész lovasságát s megamaradt csapataival kényszerült Magdeburgba visszamenekülni. Torstenson ezután Lipschéhez vonult, majd Zeitzhez, Magdeburgot pedig alvezére, Königsmark vette ostrom alá. Torstenson hadai Zeitznél rendezték be téli szállásukat, itt készültek fel a következő évi hadjáratra, melynek célja Cseh és Morvaország megtámadása volt és az összeköttetés megeremtése Rákóczyval.

Nyugaton tehát a helyzet Rákóczy szövetségesei javára változott. Végre segítséget remélhetett tőlük. Ugyanakkor azonban romlott a helyzet a másik oldalon: a porta magatartásában baljóslatú változás következett be. 1644. november 10-én Mehmed nagyvezér újabb levelet írt Rákóczynek, melyben megerősítette Kassának és a hét vármegyének Erdélyhez tartozását, kijelentette, hogy a szultán nem engedi, hogy a németek e területekre bemenjenek, de ugyanakkor „ti is a német birodalomba való bemenetelre egy lépést se tegyetek, mert óhatalmasságának

⁷⁰ Szilágyi: Svéd—francia okmánytár. 185—186. o.

erre akarata és engedelme nincs, valameddig azok reátok nem indulnak, reájok ne menjetek.”⁷¹

Kétségtelen, hogy Rákóczy már annak idején, 1643 decemberében is csak olyan engedélyt kapott Ibrahim szultántól a hadakozásra, mely kizárólag a 7 vármegye megszerzéséről beszélt.⁷² A későbbi időből sem tudunk olyan hivatalos forrásból származó levélről, mely nagyobb területek elfoglalását engedélyezte volna. Rákóczy mégis remélte, hogy a török nem akadályozza majd meg további terjeszkedését a császár kárára. Amint elfoglalta a 7 megyét, utasította portai követét, hogy szerezzenek engedélyt a szultántól további 6 megye elfoglalására, de legkevesebb még hármat engedélyezzen a szultán, Ungot, Sároost és Szepest.⁷³ Talán Rákóczy még az egész királyi Magyarország elfoglalására is gondolt, erre utal, hogy követei, Maurer és Hajdu, 1644. szeptember 16-án bátortalanul azt is felvetették a nagyvezér előtt, hogy mennyivel jobb lenne a portának, ha Rákóczy kezén egyesülne az egész keresztény Magyarország.⁷⁴

Hajdu György 1644 tavaszán és nyarán írt leveleiből az derül ki, hogy ekkor a porta még nem zárkozott el teljesen az elől, hogy beleegyezzen Rákóczy további hódításaiba.⁷⁵ Hajdu levelei azonban arra is rávilágítanak, hogy a porta Rákóczy további előnyomulását fenyegető eszköznek tekintette a bécsi udvarral szemben. Konstantinápolyban azt kívánták, hogy III. Ferdinánd ajándékokkal követet küldjön a portára, és ennek kicsikarására Rákóczy volt az eszköz. Hajdu leveleiben határozottan megírta, hogy további előnyomulás csak akkor lehetséges, ha császári követ nem érkezik Konstantinápolyba, illetve nem visz ajándékot, pénzt. Júliusban azonban Czernin főkövet elindult Bécsből és szeptember 15-én megérkezett Konstantinápolyba. Az ő működésének volt már az eredménye, hogy novemberben a nagyvezér letiltotta Rákóczy további előnyomulását.

Mehmed nagyvezér levelét Rákóczy december közepén kaphatta meg. Közben, november 15-től december közepéig ismét mozgalmassá vált a hadszíntér. November 19-én Rákóczy már azon gondolkodott, hogy hadaival három, vagy négy nap múlva Rozsnyó táján kvártélyra száll.⁷⁶ Két napra rá, november 21-én olyan hír érkezett, mely felborította tervét: a császári hadsereg ismét megindult, de most nem hátra, hanem Rimaszécs irányában előre.⁷⁷

November elején még szó sem volt a császári hadsereg e harmadik

⁷¹ Török—magyarkori Allami Okmánytár. III. kötet. 244—245. o.

⁷² Török—magyarkori Allami Okmánytár. III. kötet. 244—245. o.

⁷³ *Beke—Barabás*: I. Rákóczi György és a Porta. 709—710. o.; *Ötvös*: Rejtelmes levelek. 79—80. o.

⁷⁴ *Ötvös*: Rejtelmes levelek. 88—93. o.

⁷⁵ *Ötvös*: Rejtelmes levelek. 42—44 és 62—64. o.

⁷⁶ *Szilágyi*: A két Rákóczy György családi levelezése. 286. o.

⁷⁷ *Mikó*: Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 130. o.

támadásáról. Ekkor még Ferdinánd is hadainak téli szállásáról elmélkedett.⁷⁸ A nyári események hatására leszögezte, hogy a tél folyamán Magyarországon a csapatok falvakban nem maradhatnak, mert nem az ellenség, hanem a parasztság veri agyon az ittmaradó katonákat. Ugyanakkor viszont félt, hogyha az egész császári katonaság elvonul, az ellenség elfoglalja az erősebb helyeket. Ezért, amennyiben közben Nagyszombaton nem jön létre a béke; Puchaim parancsnoksága alatt visszamaradna 3000 német katona, akik Losoncon lennének kényelmesen elhelyezve. A többi hadakkal Götz kivonulna az országból. III. Ferdinánd leveléből, jól látható, hogy a császár 1644 végén már mennyire respektálta a felvidéki parasztságot.

III. Ferdinánd fenti tervét akkor készítette el, amikor még azt gondolta, hogy Götz Gömörnél tartózkodik. Götz újabb hátrálása felborította tervét. A császári hadak pánikszerű visszavonulása egyáltalán nem felelt meg Ferdinánd elképzeléseinek, aki változatlanul katonai fenyegetéssel kívánta Rákóczyt békekötésre bírni. Götz újabb visszavonulása után Ferdinánd attól félt, hogy Rákóczy vérszemet kap és svéd—török segítséggel még nagyobb bajokat okoz. Eppen ezért utasította Götz marsallt, hogy derítse fel az ellenség erejét, majd forduljon szembe a fejedelem hadával és támadjon. Ha nem is tudja megsemmisíteni a fejedelmi seregeket, kényszerítse őket visszavonulásra, mert ezáltal Rákóczy hajlamosabb lesz békekötésre.⁷⁹

Götz segítséget is kapott újabb előnyomulásának végrehajtásához: november 15-én csatlakozott hozzá Batthyány Ádám 3000 könnyűlovasal, akiket a Dunántúlról és Horváthországból hozott. November 20. körül ezekkel együtt indult meg a császári sereg Szalatnáról. A sereg elővédjét Forgách Ádám képezte Gácsnál.

A rimaszécsi táborban haditanácsot tartottak a császári had közeledtének hírére. Megharcoljanak-e az ellenséggel, vetődött fel a kérdés. A tanácskozás határozata a szokott volt: vissza kell vonulni.⁸⁰ A következő napokban a főszereg ismét visszahúzódott a Hernád mögé, Hernádnémetihez. A visszavonulás fedezésére Kemény maradt hátra. Egy ideig még Rimaszécsnél tartózkodott, mert a császáriak igen lassan jöttek előre. November végén Zrínyi Miklós, Forgách és Batthyány a könnyűhadakkal ugyan már Losoncnál jártak, de a főszereg még mindig Osgyánnál volt, Rimaszombattól nyugatra. Előnyomulásuk rendkívül óvatosan történt, állandóan készenlétben voltak. Az előnyomuló hadoszlop élén járt általában a könnyűhad zöme, magyar, horvát és lengyel lovasok, mögöttük egy-két harcarakész császári lovas ezred, majd a gyalogság következett

⁷⁸ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. III. Ferdinánd levelei. 1644 nov. 2.

⁷⁹ III. Ferdinánd levele. U. o. 1644 nov. 9.

⁸⁰ *Mikó*: Erdélyi Történelmi Adatok. V. 130. o.

a tüzéséggel és a felszereléssel rakott szekerek. A menetet a német lovasság fennmaradó része és a könnyűhadak egy csoportja zárta be.⁸¹ Az óvatosságot indokoltta tette Rákóczy portyázóinak jelenléte. Götz azonban nemcsak a portyázóktól tartott, hanem elsősorban a parasztoktól félt, akiket veszélyesebb ellenségeknek tekintett. Egyik levelében pl. Batthyány figyelmét a paraszt-veszélyre hívta fel, mert mint mondja, az előző napon is megtámadták a császári szekereket.⁸² A felvidék parasztsága tehát az 1644-es év végén még változatlanul harcolt a császári zsoldosok ellen.

A császári hadak december 1-én értek Baloghoz és megszállták a fejedelmi csapatok által elhagyott várat. Ekkor Kemény is elhagyta Rimaszécset és visszament a Bodva völgyéig, amikor pedig a császáriak tovább nyomultak, észak felé, Görgő völgyébe húzódott. Balogból a császáriak is észak-keletnek fordultak és december 4-én Rozsnyóra érkeztek. A főhad nem ment tovább, Götz csak portyázókat küldött még keletebbre. Földvári vezetésével könnyűlovasok Szendrőig és Görgő völgyéig jutottak, valamint császári könnyűhadak ismét elfoglalták Putnokot a Sajó völgyében. A császáriak rozsnyói tartózkodása azonban nem tartott sokáig: december 8-án az egész császári had megindult visszafelé Rozsnyóról és Murány mellett elvonulva Breznóbányán és Garamszentkereszten át Bajmóchoz vonult vissza. Götz hadával december 15. körül érkezett Bajmócra.⁸³

A harmadik császári támadásnak ezt a gyorsan bekövetkező befejeződését sok mindennel lehet magyarázni. Láthattuk, hogy ez a támadás közel sem volt úgy előkészítve, mint az előző kettő, rögtönzés volt. Götznek sem sok kedve lehetett hozzá. Rozsnyó elérésével feladatát teljesítettnek tekintette és még mielőtt az ellenséges portyázások, a parasztok támadásai és az élelem hiánya újabb bajokat okozhatott volna, sürgősen visszavonult, sokkal gyorsabban, mint ahogy előnyomulása történt. III. Ferdinánd felé visszavonulását indokolhatta a téli idő beköszöntésével is. Gondot okozhatott neki az is, hogy december 5-én a törökök támadást intéztek Szécsény vidéke ellen, a háta mögött.

Mire Götz Bajmócra ért, Ferdinánd újabb parancsa várta: 11 ezredével azonnal induljon Morvaországon át Prága felé, ahol Torstenson ellen gyülekeztek a császári hadak. Gallas veresége után Ferdinánd Prágánál akart újabb hadsereget formálni, melynek az örökös tartományok védelme lett volna a feladata.⁸⁴ Ferdinánd parancsa értelmében Magyar-

⁸¹ Götz mars parancsai. Országos Levéltár. Batthyány 1. t. 1644 nov. 26, 28, 29, 30, dec. 2.

⁸² Götz levele. U. o. 1644 dec. 13.

⁸³ Kemény J. levele. Országos Levéltár. Kamarai 1. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 dec. 4.; Klobusitszky levele. U. o. 1644 dec. 9.; Götz levele. Országos Levéltár. Batthyány 1. t. 1644 dec. 13.

⁸⁴ *Szilágyi*: A két Rákóczy György családi levelezése. 294. o.

országon három császári lovasezred és három gyalogezred maradt Puchaim és Eszterházy Miklós parancsnoksága alatt. Ehhez járultak még a könnyűhadak.⁸⁵ Eszterházynek szóló utasításában Ferdinánd hangsúlyozta annak fontosságát, hogy Rákóczyval kössenek minél előbb békét. A béke megkötése után a svédek ellen lehet majd felhasználni a még Magyarországon maradó hat ezredet, sőt a könnyűlovasokat is. A béke érdekében december végén Ferdinánd már területi és vallási engedményekre is hajlandó volt. Két, maximum három megyét ajánlott fel Rákóczynak s ezek mellé Tokajt, vagy Szádvárt.⁸⁶

Rákóczyhoz december 10. körül érkezett meg a császáriak visszavonulásának híre. Ekkor azonban már folyt a támadás a császáriak kezén levő Putnok ellen. December elején Kemény élelem hiánya miatt kénytelen volt a hernádnémeti táborba visszatérni és december 9-én az ő vezetésével indult egy kb. 1500 főnyi had Putnok alá. A várost és várat a következő nap már el is foglalták.⁸⁷ Kemény Putnoktól északnak fordult és Tornalján keresztül Csetnekig hatolt, de ellenséget már sehol sem talált. Ezután kelet felé fordult és a Torna völgyében Száldalmásnál várta be Rákóczyt és a fősereget, mely december 10-én mozdult ki a hernádnémeti táborból.

Nem volt zavartalan Rákóczyék előnyomulása, annak ellenére, hogy a császári csapatok már messze jártak. A Rákóczy mellett lévő törökök okozták a zavart. Október végén 900 török lovas érkezett segítségül, akik a császári hadnak vajmi kevés kárt okoztak, viszont annál többet a szegény lakosságnak. Működésükre december 11-én tették fel a koronát: rácsaptak Horváti falura, 3 embert levágtak és 116-ot elhurcoltak.⁸⁸ Az elhurcoltak közül 64-et sikerült Rákóczynak tőlük elvennie, a többivel azonban a gyulai és temesvári törökök elvágattak.

A török rablás ismét talpraállította a Sajó- és Hernád-vidék parasztságát. A faluk fegyvert fogtak és mindenhol készenlétben várták a török portyázókat. Ugyanakkor megüzenték Rákóczynak, hogy nem ő ellene szól készültségük.⁸⁹ Több török rablótámadás azonban nem következett be, mert december 20-ra a törökök mind elmentek Rákóczy mellől,⁹⁰ és nem jött helyükbe más, se török, se tatár, pedig Rákóczy továbbra is kérte küldésüket.⁹¹

⁸⁵ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. III. Ferdinánd levelei. 1644 dec. 10.

⁸⁶ III. Ferdinánd levele. U. o. 1644 dec. 27.

⁸⁷ Mikó: Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 97. o.; Kemény: Önéletírása. 414–416. o.

⁸⁸ Debreceni T. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644 dec. 29.; Ötvös: Rejtelmes levelek. 122–125. o.

⁸⁹ Debreceni T. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1644. dec. 12.; Jegyzék az elrablottakról. U. o. 1644 dec.

⁹⁰ Ötvös: Rejtelmes levelek. 125–131. o.

⁹¹ Ötvös: Rejtelmes levelek. 122–125 és 125–131. o.

Rákóczy a főhaddal Szádalmásra érkezett és itt történt meg december 14-én a had nagyobbik részének hazabocsátása.⁹² A fegyverben maradó csapatok számára Rákóczy két területet jelölt ki téli szállásul: Onod környékét, ahová maga is ment, és a Szepességet, ahová Bakos vezetésével mentek a katonák. Az erdélyi hadak december 16-án indultak útnak hazafelé.

December 17-én indult el Bajmócról Götz is Morvaországba, míg Puchaim Nagytapolcsányhoz ment és a környék lakosainak nagy rémületére, ott ütötte fel téli szállását ezredeivel.⁹³ A könnyűhadak nem sokáig maradtak mellette, december végén Batthyány elindult velük hazafelé.

1644. december 15. elült a harc, véget ért I. Rákóczy György 1644-es hadjárata. Hosszú hadjárat volt, hiszen február másodikán már folytak a harcok Patak környékén és december 10-én még keményen harcoltak Putnoknál. A hadjárat változó sikerrel folyt Rákóczy számára, az előnyomulásokat ismételten visszavonulások követték, elfoglalt várak gyakran néhány hét múlva már megint az ellenség kezén voltak. Nem sikerült a császáriakat döntően megverni, a hadjáratnak sem egy fényes győzelem vetett véget, hanem a tél beköszöntötte. Mégis, ha mérlegeljük az 1644-es év eseményeit, azt mondhatjuk, hogy Rákóczy számára okvetlenül nyereséggel végződött. Megszerezte Kassát és a 7 vármegyét és az év végén is ezek a szerzeményei szilárdan az ő kezében voltak. Igaz, hogy nemcsak I. Rákóczy Györgynek és hadainak köszönhette a 7 megye a császári uralom alóli felszabadulását, hanem elsősorban lakosságának, a parasztságnak, mely lehetetlenné tette a császári hadak számára sikeres hadműveletek folytatását ezeken a területeken. A kelet-felvidéki parasztság, polgárság és a nemesség egy része összefogott az erdélyi fejedelmekkel s szövetségük eredményezte a császáriak visszaszorítását.

1644 végén I. Rákóczy György még nem látta befejezettnek harcát. A megszerzett 7 megyén kívül még további területekre pályázott, de annak már 1645-ben kellett eldőlnie, hogy sikerül-e még több területet is felszabadítani a Habsburg-uralom alól, a Felvidék népének és külföldi szövetségeseinek támogatásával.

⁹² Mikó: Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 97 és 130–131. o.

⁹³ Götz levele. Országos Levéltár, Batthyány I. t. 1644 dec. 17. Forgách Á. levele. U. o. 1644 dec. 18.